

LITERATURA

¹ Jeremić R., *Zdravstvene prilike u jugoslovanskim zemljama do kraja XIX veka*. Škola za narodno zdravlje, Zagreb, 1935. — ² Stajić V., *Grada za kulturnu istoriju Novog Sada*. Matica srpska, Novi Sad, 1951. — ³ Josifović S., *Orfelinovo zrcalo nauke*. Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1953, 371. — ⁴ Popović D., *Istorija Srba u Vojvodini*, knjiga I, II, III. Matica srpska, Novi Sad, 1957. — ⁵ Mičić M., *200 godina Medicinskog univerziteta u Budimpešti*. Zbornik radova, II naučni sastanak, Sekcije za Vojvodinu NDZIZKJ, Vršac, 1970, 143. — ⁶ Rajković Đ., *Iz prošlosti Novog Sada*. Javor, Novi Sad, 1878. — ⁷ „Zastava”, kompleti iz Biblioteke Matice srpske, Novi Sad, 1870. — ⁸ Miškov D., *J. Jovanović-Zmaj kao lekar*. Acta historica medicinae pharmaciae veterinae, Beograd, 1957, 2.

LE DEVELOPPEMENT DE MÉDECINE DENTAIRE A LA VILLE
NOVI SAD

Milena PROTIĆ et Pavle STRASER

A l'article ont a réunies les données de la service stomatologique avec un ordre chronologique du commencement la colonisation Novi Sad.

Ont a donné le regard et sur le développement de médecine dentaire, a nommé le premier dentiste et le premier cabinet a Novi Sad (Dr. Dimitrije Marković). Elaborait tous les dentistes qui sont travaillés avec les enfants et pour les autres, sur la territoire de la ville Novi Sad, comment est grandi et comment se formait la doctrine stomatologique et la pratique.

(Rad je primljen u Uredništvu 31. XII 1980. god.)

Zoltan I. IVEGEŠ

TRI ZANIMLJIVE BIOGRAFIJE LEKARA-KNJIŽEVNIKA*

Bogata književna tradicija XIX veka ostavila je neizbrisive tragove na obrazovanje svih školovanih ljudi toga vremena. Budući profesori, pravnici, lekari i svi ostali još su iz gimnazije poneli manje ili više pobuđeni smisao za literarno stvaralaštvo, te ne retko, nakon završenih studija, oni postaju pisci pesama, ili veoma čitanih romana.

U ovom radu želim da iznesem biografije trojice lekara-književnika, koji su radili i stvarali na našem području, a od kojih je, prema ocenama kritičara, stvaralaštvo dr Jozsef Thim-a najvrednije i najznačajnije, dr Kornel Stanković-Szenteleky-a najpoznatije, a dr Artur Munk-a najinteresantnije.

Dr *József Thim*, sin direktora somborske realke, rođen je u Somboru 1864. god., gde kasnije završava osnovnu školu i gimnaziju.

Visoko opšte obrazovanje, ljubav prema istoriji i književnosti, te poznavanje više jezika već u mladim godinama, omogućavaju mu pisanje zapaženih, istorijskih članaka, koje publikuje u lokalnom listu „*Bácska*” počevši od 1884. god.

Iako istovremeno studira medicinu u Gracu, gde je diplomirao 1889. god. postaje i sve značajniji istoričar i književnik ².

Kao mlad lekar kraće vreme radi u Titelu, da bi se kasnije vratio u Sombor, gde je 1893. god. imenovan za sreskog lekara.

Inspirisan srpskom književnošću, počinje da se bavi i prevodenjem, ali ga kasnije sve više i više zanima proučavanje istorije srpskog naroda, čiji je plod njegovo prvo značajnije delo pod naslovom „*A szerbek története*” (u prevodu: „*Istorija Srba*”), koje je štampano u tri toma u Nagy Becskerek-u, sadašnjem Zrenjaninu, 1892. god. ⁷. Zbog svoje objektivnosti i realnosti, ovo delo je bilo i ostalo značajno sve do danas.

Za razliku od većine drugih lekara-književnika dr *József Thim* ni jednog trenutka nije prestao da radi na svom stručnom usavršavanju. Posebno ga interesuje bakteriologija i zarazne bolesti. Pronalazi novi način bojenja bakterioloških preparata, piše naučne radove, među kojima su čak i u međunarodnim razmenama veoma značajne publikacije o trahomu, koje objavljuje između 1886. i 1932. god. Istražuje malariju, a 1896. god. publikuje svoj rad o velikim boginjama sa naročitim osvrtom na primenu vakcine protiv iste. Više puta boravi i u Srbiji, gde postiže veoma zapažene rezultate u suzbijanju zaraznih bolesti, o čemu referiše na Međunarodnom kongresu lekara 1895. god., a godinu dana kasnije prima i odlikovanje orden Svetog Save. Kasnije radi u Apatinu, a 1917. god. se seli u Beč, gde radi kao lekar Collegium Hungaricum-a sve do 1936. god.

* Rad je saopšten na Petim somborskim medicinskim danima u Somboru 25. X 1980. god.

Pored stručnog rada, svaki trenutak posvećuje izučavanju istorije srpskog naroda, i srpske nacionalne manjine na teritoriji Mađarske. O svom trošku, mesecima boravi izučava, i prepisuje dokumenta u arhivama u Beču, Budimpešti, i na teritoriji Jugoslavije. Posebnu pažnju posvećuje izučavanju revolucije 1848—1849. god, te izdaje monografiju u tri toma pod naslovom „A magyarországi szerb fölkelés története” (u prevodu: *Istorija ustanka Srba u Mađarskoj 1848—1849.*), koja se štampa u Budimpešti između 1930. i 1940. god. U ovom delu veoma objektivno prikazuje nacionalno pitanje srpske manjine, ističući pri tome pravo srpskog naroda na svoju slobodu⁵.

Nakon penzionisanja živi u Budimpešti, gde je i umro 1959. god. u svojoj 96-oj godini.

Tokom svog dugogodišnjeg stvaralačkog rada, napisao je ukupno 97 manjih, ili većih radova, trajne vrednosti, uglavnom iz oblasti istorije, ne računajući tu, naravno, njegove stručno-medicinske publikacije. Svoje nepublikovane zabeleške, i sakupljeni arhivski materijal, koji se takođe odnosi na istoriju Srba, pri kraju života, poklanja Institutu za izučavanje istorije u Budimpešti.

Stvar je istoričara i kritičara te, naravno, i vremena, da oceni vrednost stvaralaštva ovog Somborca, lekara, i istoričara, József Thim-a, ali već je i sada nepobitna činjenica da je svojim radom na istraživanju istorije Srba, i srpske nacionalne manjine u Mađarskoj, uz veoma realan i objektivni prikaz istorijskih činjenica, za sva vremena upisao svoje ime među istoričare naših naroda i narodnosti.

Dr Kornél Stanković-Szenteleky rođen je u Pečuju 1893. god., ali porodica Stanković potiče iz Banata. Otac Djerđj, kraljevski inženjer, nastanio se sa porodicom u Somboru 1897. god., te je mali Kornel osnovnu školu, a kasnije i gimnaziju, završio u ovom gradu, već i tada značajnom kulturnom centru. Bio je osrednji đak, pošto je najviše vremena posvećivao samoobrazovanju i čitanju, interesujući se naročito za književnost svoga vremena.

Nakon maturiranja, upisuje se na Medicinski fakultet u Budimpešti, i od tada počinje i njegova značajnija literarna aktivnost. Objavljuje svoje prve radove u listu „A Hét” (u prevodu: „Nedelja”) čiji glavni urednik, poznati mađarski pesnik József Kis, postaje njegov književni prijatelj.

Nije nam poznato kada i kako je uzeo svoje književno ime Szenteleky, ali pod tim imenom, još kao student medicine, 1911. god., objavljuje svoje prvo veće delo „Kesergő szerelem” (u prevodu: „Ojađena ljubav”). Diplomirao je 1916. god. kada saznaje za svoju plućnu tuberkulozu, a nešto kasnije, sam otkriva, i svoju šećernu bolest. Književnost ga interesuje sve više i više; piše novele, feljtone, pesme, književne kritike, i romane, uživajući u „lepom pesimizmu” toliko karakterističnom za stil dr Kornél Szenteleky-a⁵.

1919. god. napušta Peštu, i radi kao lekar stažista u Gari, malom mestu u blizini jugoslovenske granice, a 1920. god. se vraća u Sombor, i pošto ne dobija nameštenje, nastanjuje se u obližnjem Sivcu.

Kao seoski lekar dr Kornél Stanković 2 godine leči siromašne Sivčane, koji i ne znaju za Kornél Szenteleky-a, tada već poznatog književnika. Nakon dvogodišnjeg ćutanja, 1922. god. objavljuje nekrolog u listu „Bácsmegyei Napló” povodom srmti svog književnog prijatelja József-a Kis-a. Od ovog trenutka, pa do smrti, više se ne prekida

„dvostruki život” književnika Kornél Szenteleky-a, i samo u svom selu poštovanog, bolešljivog lekara, dr Kornela Stankovića.

Jedno kraće vreme se okreće likovnoj umetnosti, pišući prikaze o izložbama, kritike i studije, a naročito ga interesuje moderna umetnost o čemu i piše u svojoj studiji pod naslovom „Stremljenja i pravci u modernoj umetnosti”. Pri kraju svog života, u književnom časopisu „Kalangya” želi da objavljuje reprodukcije slika već i tada poznatog, mladog Milana Konjovića⁶.

Tražeci lek svojim bolestima, mnogo putuje. Posećuje Pariz, Italiju, Egipat, a skoro svake godine boravi i na Golniku, što se odražava i na njegovom stvaralaštvu, jer za motive svojih dela, većinom uzima život velegrada, protkan pesimizmom i melanholijom, tvrdeći još i 1927. god. da „... vojvođanski svet je takav svet u kojem se ne može naći pozadina ni za jednu jedinu novelu...”⁵.

Nagli preokret u književnom delu Kornél Szenteleky-a nastupa 1928. god., kada počinje da shvata značaj lokalnog kolorita, privlačnu jednostavnost vojvođanskog življa, te postojanje jugoslovenske književnosti na mađarskom jeziku, čiji vođ ubrzo i postaje¹. Otkriva najvažniju specifičnost ove književnosti, otvorenost prema kulturama jugoslovenskih naroda. U tom cilju pokreće i prevodilačku aktivnost, a stalno održava veze sa Velikom Petrovićem, Žarkom Vasiljevićem i Todorom Manojlovićem, dajući sve veći značaj kulturnom zbližavanju naroda i narodnosti Jugoslavije.

Dve godine uređuje književni časopis „Vajdasági Irás” (u prevodu: „Vojvođansko Štivo”), književnu rubriku u novinama „Reggeli Ujság” (u prevodu: „Jutarnje Novine”). Prvi je urednik već spomenutog časopisa „Kalangya”, koji je pokrenut 1932. god., i ubrzo postaje jedan od najvažnijih časopisa jugoslovenske književnosti na mađarskom jeziku, u čije postojanje više niko ne sumnja, a o čemu sam Szenteleky kaže: „... želeli bismo da postanemo ogledalo mačehinski zanemarenog duha ovog parčeta masne zemlje i svakog kulturnog poduhvata. Hteli bismo da budemo reprezentativna smotra mađarske kulture u Vojvodini...”⁵.

Umro je u Sivcu u leto 1933. god. veoma mlad, u 40-oj godini života, kao prvi vođ jugoslovenske književnosti na mađarskom jeziku, i kao nepokolebivi borac zbližavanja kultura naroda i narodnosti. Zato nije ni čudo da su čovek dr Kornél Stanković-Szenteleky, i njegovo delo, nazvani mostom između mađarskog i jugoslovenskih naroda.

Dr Ártur Munk, lekar pisac, poliglota, i svetski putnik, potiče iz siromašne porodice, a rodio se u Subotici 1886. god. Rano je ostao bez roditelja, te živi sa bakom u veoma teškim materijalnim uslovima. No i pored toga se upisuje u gimnaziju, ali učenjem nije oduševljen, dok čitanju posvećuje sve svoje slobodno vreme. Imao je 17 godina kada mu se štampaju prve, kraće, priče u novinama „Bácskai Hírlap” (u prevodu: „Bačvanski Vesnik”). I pored toga što se upisuje na Medicinski fakultet u Budimpešti, književnost ga i dalje okupira, verovatno pod utiskom dubokog prijateljstva sa Géza Csáth-om, i Dezső Kosztolányi-em, kasnije veoma poznatim piscem, odnosno pesnikom. Zajedno objavljuju svoja dela u peštanskim novinama „Budapesti Napló”, gde prvi put sreće Endre Ady-a, danas po mnogim najznačajnijeg pesnika mađarske književnosti. Interesantna je Munk-ova konstatacija iz tog vremena, pre-

ma kojoj, u dobu u kom je živeo i stvarao E n d r e A d y, nije bio popularan, a pesme su mu bile kritikovane i ismevane zbog neobičnog sadržaja i forme⁴.

Maja 1907. god. prekida studije, i služi vojni rok u Salzburgu. Tu godinu dana koristi za dalje usavršavanje nemačkog, ali i engleskog jezika, čije učenje je započeo još kao gimnazijalac. Posle toga se ponovo vraća studijama medicine, i privremeno se udaljava od književnosti, jer je zbog siromaštva prinuđen da u slobodnom vremenu dežura u peštanskoj hitnoj pomoći. Diplomirao je 1909. god. u svojoj 23-oj godini.

Kao lekar stažista radi u čuvenoj budimpeštanskoj „János bolnici”, odakle ga jedan slučajni susret sa kolegom vodi u predstavništvo preko-okeanske plovidbe „Cunard Line” i, zahvaljujući znanju engleskog jezika, postaje veoma dobro plaćeni brodski lekar ove kompanije na brodovima za Sjedinjene Američke Države.

U povratku sa prvog putovanja, na palubi broda „Saxonia”, sreće se prvi put sa najvećim problemom tadašnje zdravstvene službe, sa masovnom zarazom. Epidemija kolere odnosi mnoge živote, ali on stiže prva iskustva u borbi protiv te opake bolesti. Njegova prekookeanska putovanja spominjem zbog još jedne veoma interesantne slučajnosti; sa svog drugog putovanja za New York, vraća se na brodu „Carpathia”. Drugog dana putovanja, u ranu zoru, 15. IV 1912. god. buđi ga alarm. Sa „Titanic”-a, najvećeg i najsavremenijeg putničkog broda tog vremena, uhvaćeni su, naime, zapomagajući signali S O S. „Carpathia” je promenula pravac na sever, ali stigavši na mesto nesreće, nalazi samo 705 brodolomnika, dok je gordi „Titanic” sa oko 1500 preostalih putnika već nestao u dubini hladnog Atlantika. Na taj način je naš kolega, Subotičanin, postao očevidac najveće pomorske katastrofe svih vremena. Za lečenje povređenih i promrzlih brodolomnike mu je dodeljena spomen plaketa.

I dalje putuje često, boravi u Parizu, a 1913. god. kratko vreme vodi bolnicu kompanije za izgradnju pruge Ogulin—Knin, gde ga je i stigla vest o Sarajevskom atentatu, i početku I svetskog rata.

Mobilizovan je od strane Austro-ugarske vojske, i tri godine radi kao lekar na frontu, razmišljajući o besmislici ratovanja. Juna 1917. god. pada u rusko zarobljeništvo, i boravi u logorima Kijeva i Moskve, a na kraju stiže i na granicu Sibira, u Jekaterinburg. Ženi si Litvankom rodom iz Rige, i zajedno preživljavaju sve strahote surove borbe između pristalica cara i crvenih. Kraj zarobljeništva dočekuje u Petrogradu, odakle preko Berlina, Beča i Maribora, sa ženom i sinčićem, stiže u rodnu Suboticu 1921. god.⁴

Između dva rata radi kao lekar opšte prakse u svom gradu, i ponovo se posvećuje književnosti i postaje jedan od najčitanijih romansijera na mađarskom jeziku.

U II svetskom ratu odbija saradnju sa okupatorom, te je poslednjih dana rata prinuđen da beži zbog neizvršavanja naređenja da kao lekar otpu- tuje u mađarsko mesto Rimaszombat.

Odmah nakon oslobođenja Subotice, krajem oktobra 1944. god., dobija zadatak da organizuje Zaraznu bolnicu sa 250 kreveta za potrebe vojske i stanovništva, a i kasnije je aktivan u organizovanju zdravstvene službe nove socijalističke Jugoslavije.

Umro je u Subotici 1955. god.

Pored brojnih novela, humoreski, i priča, dr A r t u r M u n k je napisao četiri veoma čitana romana „A nagy kàder” (u prevodu: „Veliki kàdar”) 1930., „Hinterland” 1933., „Köszönöm addig is...” (u prevodu: „Hvala i do tada...”) 1955., i „Bácskai lakadalom” (u prevodu: „Bačvanska svadba”) 1961. god. Veoma je sposoban u odabiranju tematike, opisujući uglavnom događaje iz I svetskog rata i ruskog zarobljeništva, koristeći pri tome i puno autobiografskih podataka. Događaje opisuje vešto i slikovito, ali mu se, sa razlogom, zamera da nikada nije osećao duh svoga vremena, niti mu likovi nešto poručuju¹. Zato i pored velike omiljenosti kod čitalaca, istorija književnosti ga ne ubraja u značajnije predstavnike jugoslovenske književnosti na mađarskom jeziku.

Iznoseći kratke biografije ove trojice lekara-književnika, namera mi je bila da podsetim na punu intelektualnu angažovanost nekih lekara prethodnih generacija. Baveći se pored stručnog rada književnošću, zdravstveno-prosvetnim radom, ili drugim aktivnostima, imali su uvek veoma značajnu ulogu u vaspitanju, i kulturnom uzdizanju sredine u kojoj su živeli i radili.

LITERATURA

- ¹ Bòri I., *Irodalmunk évszázadai*. Fórum könyvkiadó, Novi Sad, 1975. — ² Borovszky S., *Bács-Bodrog Vármegye II.* Országos Monográfiai Társaság, Budapest, 1910. — ³ *Magyar Irodalmi Lexikon II.* Akadémia kiadó, Budapest, 1965. — ⁴ Munk A., *Köszönöm addig is...* Testvériség-Egység Könyvkiadó Vállalat, Ujvidék, 1953. — ⁵ *Szenteleky Kornél*, Fórum, Novi Sad, 1976. — ⁶ *Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927—1933.* Zombor—Budapest, Szenteleky Társaság, 1943. — ⁷ Perényi J., *Thim József*, Századok, Budapest, 1960.

DREI INTERESANTE BIOGRAFIEN

Zoltan I. IVEGEŠ

Im Einführungsteil des Referats wird hervorgehoben, was für tiefe Spuren die Literatur im Leben gebeeldeter Menschen früherer Generationen hintergelassen hat.

Oft waren Professoren, Juristen oder Ärzte bekannte Schrittsteller und im diesem Referat wird die Tätigkeit dreier solcher Ärzte erörtert, die Ende XIX und erste Hälfte des XX Jahrhunderts gebelt und gewirkt haben.

Dr. József Thim geborener Somborer, Arzt und Schriftsteller-Historiker hat in Titel, Sombor, Apatin und Wien gearbeitet. Sein Interesse galt der Bakteriologie und Infektologie. Sein Steckenpferd war aber das Studieren der Historie des Serbischen Volkes und der Serbischen Minderheit in Ungarn.

Seine Monografien bezüglich dieser Themen sind als ziemlich real, objektive und auch noch heutzutage als aktuell zu bezeichnen.

Dr. Kornel Stanković-Szenfeleky hat in Sombor von seinem vierten Lebensjahr gelebt. Trotz seiner Ausbildung als Arzt bleibt die Literatur sein beliebter Tätigkeitsfeld. Wenn auch krank von Lungentuberkulose und Zuckerkrankheit führt er ein „Doppelleben, als Kornel Stanković behandelt er Kranke von Sivac und gleichzeitig als Kornel Szenteleky macht er Erzählungen, Novellen, Essayen und Romanen auch bekannt, redigiert literarische Rubriken von Zeitungen und die Literaturzeitung „Kalangya”. Er wird allmählich eine Führende Persönlichkeit der ungarischsprachigen jugoslawischen Literatur.

Der Suboticaner Dr Artur Munk, der Romansier, Poliglott und Weltreisende studierte Medizin in Budapest, hat sich aber mit Literatur schon als Schüler der

Mittelschule befasst. Dank seiner englischer Sprachkenntnisse arbeitet er als Arzt an Hochseeschiffen und wird zufällig als Bordpersonal auf dem Schiff „Carpathia“ Augenzeuge vom Untergang der „Titanic“. Von seinen zahlreichen literarischen Schöpfungen am bedeutendsten sind die vier meistgelesenen Romane mit Themen aus dem ersten Weltkrieg sowie russischer Gefangenschaft alle haben autobiographische Charakter.

Das Referat endet mit der Feststellung, dass die vielseitige Bildung der Ärzte früherer Generationen ermöglicht hat die Teilnahme in allen Lebensmanifestationen der Umgebung in der sie gearbeitet hatten.

(Rad je primljen u Uredništvu 31. XII 1980. god.)

Georgi PETKOV

ZDRAVSTVENE PRILIKE U MEGLENSKIH VLAHA KRAJEM XIX I POČETKOM XX VEKA

Meglenska oblast se nalazi u Egejskoj Makedoniji, u Severnoj Grčkoj u slivu reke Meglenice, a prostire se između triju velikih planina: Kožuva na severu, Nidže sa Kajmakčalanom na severozapadu, i Pajaka na jugoistoku, dok se na jugu graniči sa bogatom Pazarskom i Vodenskom ravnicom. Geografski ova oblast predstavlja ravničarsko-planinski predeo. Oblast je gusto naseljena, a naselja su na nadmorskoj visini od 130 do 850 metara. Klima koja ovde vlada predstavlja prelaz od mediteranske u umejeno-kontinentalnu, a odlikuje se suvim i toplim letom u ravničarskom, a hladnom i dugom zimom u planinskom delu oblasti.

Bogatih istorijskih podataka o ovoj oblasti nema. Zna se toliko da je u XI veku postojala Meglenska eparhija, koja je obuhvatala teritoriju od Vardara do Ohridskog jezera, sa centrom u Meglenu^a, a njen najznačajniji episkop bio je Ilarion Meglenski, koji je vodio borbu protiv Bogumila¹. Za vreme petvekovnog turskog ropstva, ova oblast pripadala je Solunskom pašaluku², a od 1865. god. Solunskom vilajetu³. O etničkom sastavu stanovništva Meglenske oblasti za ovaj dugi period teško je govoriti, jer feudalna Turska nije raspolagala solidnim statističkim podacima. Po njihovoj statistici, stanovnici u evropskom delu Imperije, svrstani su u dve grupe: muhamedanci i hrišćani, što nam onemogućuje da dobijemo bilo kakvu predstavu o etničkom sastavu stanovništva⁴.

Prvi podaci o etničkom sastavu i broju stanovništva u ovoj oblasti datiraju od kraja XIX veka, kada je nekoliko istraživača i publicista boravilo ovde, da bi nakon toga publikovali svoje radove*. Do Balkanskih ratova, ova oblast bila je naseljena makedonskim stanovništvom⁵, a nakon toga ono je raseljeno u mnoge krajeve Balkanskog poluostrva, dok su na njegovo mesto naseljeni maloazijski Grci. Posle podele Makedonije**, Meglenska oblast je podeljena na dva dela, od kojih veći je pripao Grčkoj, a manji Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

^a Ruševine grada Meglena nalaze se u blizini sadašnjeg sela Slatine. Nema tačnih podataka kada je porušen i iseljen.

* U pomenutom periodu podatke o Meglenskoj oblasti publikovali su: Verković S.: „Topografičesko-etnografičeski očerk Makedonii“, Voena topografija, Peterburg, 1889; Tošev A.: „Opisanie na Gevgelii“, Sredec, 1890; Knčov V.: „Makedonija, Etnografija i statistika“, Sofija, 1900; Weigand G.: „Vlacho-Meglen“, Leipsig, 1892; Picot E.: „Les Roumains de la Macedoine“, Paris, 1875; Brancoff D. M.: „La Macedoine et sa population chrestienne“, Paris, 1905.

** Po završetku Drugog Balkanskog rata u Bukureštu je 10. VIII 1913. god. sklopljen Bukureški mirovni ugovor između zemalja učesnica u Balkanskim ratovima, kojim je Makedonija podeljena na 3 dela: Pirinski je pripao Bugarskoj, Egejski Grčkoj, a Vardarski Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.